

Sértő szimbólumok és a gyűlöletbeszéd szabályozása – hol legyen a határ?

Egy amerikai megközelítés

ROBERT A. KAHN*

1. Bevezetés¹

A gyűlöletbeszéd szabályozásának egyik legösszetettebb területe a szimbólumok szabályozása.² A gyűlöletbeszédre vonatkozó jogszabályok hagyományosan valamely meghatározott etnikai, faji vagy vallási csoportot közvetlenül sértő megnyilvánulásokat szankcionálják. Természetesen nincs egyetértés azzal kapcsolatban, hogy a gyűlöletbeszédet tiltani kell-e, és ha igen, milyen mértékben. Általánosságban véve, Európa (és a világ nagy része) számára nem okoz akkora nehézséget a gyűlöletbeszéd tiltása, mint az Egyesült Államoknak.³ A kriminalizálás mellett és ellen szóló érvek ugyanakkor viszonylag egyértelműek: jár-e visszatartó hatással a gyűlöletbeszéd tilalma? Bizhatunk-e abban, hogy az állam megfelelő módon alkalmazza majd a tilalmakat? Ha a társadalom lemond a gyűlöletbeszéd tiltásáról, akkor hajlandó-e elfogadni annak következményeit – például az emberi méltóság iránti tisztelet hiányát és annak fokozott veszélyét, hogy az 1930-as és 1940-es évekhez hasonlóan újra szélsőséges rasszista csoportok ragadják magukhoz az államhatalmat?⁴

* A minnesotai egyetem St. Thomas School of Law docense. A cikk az Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Média tudományi Kutatócsoportjának keretében zajló, „Az európai médiajogi gondolkodás” című kutatási program eredményeként született meg. Eredeti, angol nyelvű címe és megjelenési helye: Offensive symbols and hate speech law: Where to draw the line? An American perspective. In: KOLTAY András (szerk.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 441–457. A fordítást a szerző engedélyével közöljük.

¹ Szeretnék köszönetet mondani Jacqueline Baroniannak a tanulmányhoz fűzött hasznos megjegyzésekért.

² A tanulmányban kiterjesztő értelemben használom a ‘szimbólum’ szót, hogy az a horogkereszthez, vörös csillaghoz vagy a *Ku-Klux-Klan* álarcához hasonló fizikai szimbólumok mellett lefedje a vallási nézeteket, valamint a jelentős emberi szenvedéssel járó eseményeket – pl. a holokausztot – is. Ezen eszmék és tárgyak közös tulajdonsága, hogy azok – vagy azok becsmérlése – olyan jellegű sérelmet okoznak egy meghatározott csoport számára, amilyennel szemben a gyűlöletbeszédre vonatkozó hagyományos szabályok is próbálnak védelmet nyújtani.

³ A gyűlöletbeszéd szabályozásával kapcsolatos amerikai és európai megközelítés különbségeinek bemutatásáért lásd Erik BLEICH: *The Freedom to Be Racist: How the United States and Europe Struggle to Preserve Freedom and Combat Racism*. New York, Oxford University Press, 2011. Az 1950-es évekig viszonylag szűk volt az Európát az Egyesült Államoktól elválasztó szakadék, amely azonban egyre szélesebbé vált, ahogyan az amerikaiak – a véleménynyilvánítás korlátozására vonatkozó szabályoknak a polgárjogi aktivisták és a vietnami háború ellen tüntetőkkel szembeni felhasználására válaszul – egyre inkább szkeptikusokká váltak az ilyen korlátokkal kapcsolatban. Samuel WALKER: *Hate Speech: The History of an American Controversy*. Lincoln, University of Nebraska Press, 1994.

⁴ Robert Post például azzal érvelt, hogy a gyűlöletbeszédre vonatkozó korlátozások azért nem demokratikusak, mert megfosztják a polgárokat a racionális döntéshozatalhoz szükséges információk megismerésétől. Ezen eszmék

A szimbólumok – részben sokszínűségük okán – tovább bonyolítják a fenti vizsgálatot. A szimbólumok lehetnek vallási jellegűek (például egy szent könyv, egy istenség vagy egy próféta) vagy világi jellegűek (a holokauszt például az emberi szenvedés szimbóluma). A szimbólumokat lehet védeni a sértő megnyilvánulásokkal szemben (például az istenkáromlásra vonatkozó hagyományos jogszabályok alapján), de maga a szimbólum is kelthet megbotránkozást (ilyen például a náci horogkereszt, a lángoló feszület, vagy a kommunista vörös csillag). E sokszínűség ellenére a szimbólumokban éppen a meghatározás nehézsége a közös vonás: mikor vonatkozik a szimbólum (vagy az azt sértő megnyilvánulás) valójában a szimbólum által képviselt meghatározott csoportra? Amikor ez a helyzet, akkor a szimbólum (vagy az arra vonatkozó megnyilvánulás) egyenértékű-e az emberi méltóság sérelmével, ami a gyűlöletbeszéd szabályozását is igazolja?

Minél inkább igennel válaszol e kérdésekre a társadalom, annál nagyobb az esélye a nyilvános diskurzus egyre szélesebb körű visszaszorulásának. Egyfelől a szimbólumok igen erőteljesek lehetnek. Ha egy kép valóban felér ezer szóval, akkor ugyanez igaz a szimbólumokra is, amelyek – mint Proust *madeleine*-je – számos közös kulturális, vallási, vagy társadalmi tapasztalatot és hitet fognak egybe. Amint arra Mary Douglas szociológus is rámutatott, a szimbólumokat becsmérő megnyilvánulások (így az istenkáromlás vagy a holokauszt tagadása) egyfajta rituális környezetszennyezésként is felfoghatók.⁵ Más esetekben – például a horogkereszt vagy a vörös csillag kapcsán – maga a szimbólum jelenik meg szennyező elemként.

A szimbólumok (és az azok elleni támadások) sérelmek okozására való képessége magyarázza, hogy (i) jöllehet a gyűlöletbeszédre vonatkozó tilalmak az Egyesült Államokban általánosságban hiányoznak, (ii) miért érvényesülnek a szimbólumokkal kapcsolatos tilalmak az Atlanti-óceán mindkét partján. Az Egyesült Államokban a korlátozások gyakran a Ku-Klux-Klant is érintik. A klán által szervezett álarcos demonstrációkra adott válaszul például számos amerikai állam – főleg a déli államok – betiltották az álarcok viselését,⁶ 2003-ban pedig az Egyesült Államok Legfelső Bírósága megállapította, hogy a tagállamoknak joguk van betiltani a feszületek elégetését, ha arra mások megfélemlítésének célzatával kerül sor.⁷

A fenti különbségek ellenére a szimbólumok szabályozásának kérdései közös nehézségeket vetnek fel. A világi és pluralista értékek iránt elkötelezett modern társadalmakban gyakran akkor sem vehető igénybe a valamely szimbólum (vagy annak becsmérése) betiltásának eszköze, ha ez a lépés jelentené a leginkább logikus megoldást. Míg vallási szempontból az istenkáromlás Isten ellen való bűnnek minősül, a modern Európában az istenkáromlás miatti eljárás csak akkor elfogadható, ha a megnyilvánulás sérti a hívőket. Ez volt az *Otto Preminger Institut v. Austria* úgy legfontosabb üzenete, amelyben az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) megerő-

európai kontextusban történő alkalmazásával kapcsolatban lásd Robert POST: Religion and Speech, Portraits of Muhammad. 14 *Constellations*, 2007. 72. Erre adott kritikai válaszáért lásd Robert A. KAHN: Why do Europeans Ban Hate Speech: A Debate between Karl Loewenstein and Robert Post. 61 *Hofstra Law Review*, 2013. 545, 576–581.

⁵ Mary DOUGLAS: *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London, Routledge 1966.

⁶ 1992-ben a volt konföderáció tizenegy állama közül nyolc alkalmazott az álarcokra vonatkozó szabályozást (Alabama, Florida, Georgia, Louisiana, North Carolina, South Carolina, Tennessee és Virginia). Lásd még Stephen J. SIMONI: Who Goes There? Proposing a Model Anti-Mask Act. 61 *Fordham Law Review*, 1992. 241. 6. lj.

⁷ *Virginia v. Black*, 538 US 347 (2003).

sítette a Szent Családot kritizáló színmű bemutatására vonatkozó tilalmat, elsősorban annak a tiroli régió nagy részén élő, katolikus vallású lakosságra gyakorolt hatására való tekintettel.⁸ Hasonlóképpen, a holokaust tagadásának tilalma a holokausttagadás és az antiszemitizmus közötti kapcsolat miatt indokolt, nem pedig azért, mert történelmileg megalapozatlan álláspont.⁹

Másként fogalmazva: a szimbólumokra vonatkozó megnyilvánulások korlátozásához sérelem szükséges. A sérelmet elszenvedhetik egyének, vagy akár a társadalom egésze is. Azonban nem számít, ha a sérelem magát a szimbólumot érinti. Ahogyan nem számítanak azok az elvont állítások sem, amelyek szerint a sértő szimbólum kárt okoz majd a társadalomnak. A félreértések elkerülése végett: nem szükséges, hogy a kár közvetlen legyen. 1930-ban Karl Loewenstein például számos politikai szimbólum betiltását próbálta elérni.¹⁰ Ezt azonban nem az adott szimbólumoknak a politikai szélsőségek áldozataira gyakorolt hatása miatti aggodalomból tette, hanem azon konzekvencialista megfontolás alapján, hogy a szélsőséges szervezetek a demokrácia aláadására használják fel e szimbólumokat.

Itt azonban komoly probléma merül fel. Pontosan hogyan állapítható meg a szimbólum és az általa képviselt csoport közötti kapcsolat? A Korán vagy a Mohamed próféta elleni támadások például a muzulmánok ellen irányuló gyűlöletbeszédnek minősülnek? A holokaust „puszta” tagadása a zsidók elleni támadásnak tekintendő? Vagy egy magyarországi példával élve, a szélsőséges szimbólumok – például a náci horogkereszt, a nyilaskereszt, vagy a vörös csillag – megjelenítése jogilag értékelhető sérelmet okoz-e a holokaust, a nyilaskeresztes rendszer, vagy a magyarországi szovjet elnyomás áldozatai számára?

2. Négy lehetséges álláspont

Négyféle választ lehet adni ezekre a kérdésekre. Ha ezeket egy skálán helyezük el, akkor az egyik szélsőséges megközelítés szerint a szimbólum az adott történelmi, politikai és társadalmi kontextusra tekintettel mindig az áldozattá tett csoportra utal. Az ilyen jellegű általános tilalmak – mint látni fogjuk – igen általánosak, jóllehet azok alkalmazási körét különböző kivételek szűkítik.

⁸ Mary Whitehouse ügyvédei használtak ilyen érvelést a *Whitehouse v. Lemon* ügyben; a tényállás szerint a terhelt Jézusra vonatkozó homoerotikus költeményeket jelentetett meg a *Gay News* című folyóiratban. Az érvelés szerint a versek közzétételével okozott sérelmet nem általában a kereszténységnek, hanem a keresztény hívőknek okozták. Az ügy bemutatásáért lásd Leonard W. LEVY: *Blasphemy: Verbal Offense against the Sacred, from Moses to Salman Rushdie*. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1995. 534–550.

⁹ A *Faurisson v. France* (1996) ügyben például az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága nagyrészt a Franciaországban a holokausttagadás és az antiszemitizmus közötti kapcsolatra tekintettel helyt adott egy holokausttagadóval szemben Franciaországban lefolytatott eljárásnak. Communication No 550/1993, UN Doc CCPR/C/58/D/550/1993(1996), lásd Elizabeth Evatt és David Kretzmer bírók véleményét. Ugyanakkor az ilyen kapcsolat hiánya indokolja több esetben a holokausttagadás kriminalizálásának elmaradását. Lásd Anthony JULIUS – Geoffrey BINDMAN – Jeffrey JOWELL – Jonathan MORRIS – Dinah ROSE – Malcolm SHAW: *Combating Holocaust Denial through Law in the United Kingdom*. London, Institute for Jewish Policy Research, 2000.

¹⁰ Lásd Karl LOEWENSTEIN: *Legislative Control of Political Extremism in European Democracies I*. 38 *Columbia Law Review*, 1938. 591.; Karl LOEWENSTEIN: *Legislative Control of Political Extremism in European Democracies II*. 38 *Columbia Law Review*, 1938. 725.

A második megközelítés szerint az adott szimbólum használata vagy becsmérése csupán bizonyos súlyosbító tényezők egyidejű fennállása esetén büntethető. A *Virginia v. Black* ügyben hozott ítélet szerint például a feszületégetés akkor büntethető, ha azt a félelemkeltés szándékával teszik.

A harmadik lehetőség, ha egyértelműen elhatároljuk a szimbólumot az általa jelölt csoporttól. Ezt a megközelítést alkalmazta a *Geert Wilders* ügyben eljáró amszterdami bíróság is, amikor különbséget tett az iszlámmal kapcsolatos (és a bíróság által különösebben nem vizsgált) kijelentések és a muzulmánokat illető (a bíróság által eseti alapon vizsgált) kijelentések között.¹¹

Végül pedig a skála másik végén álló megközelítés nem tekinti a gyűlöletbeszéddel szembeni védelemre alkalmas csoportnak a szimbólum által képviselt csoportot. Ezt az álláspontot képviselik azok, akik szerint gyűlöletbeszéd soha nem irányulhat muzulmánok ellen, mivel a muzulmánok nem alkotnak etnikai vagy faji csoportot.

A továbbiakban részletesebben bemutatom a négy lehetséges álláspontot, kiemelve azok erősségeit és gyengéit, és példákon mutatom be azok alkalmazását. E vizsgálat egyik érdekes vetülete az, hogy az Egyesült Államok szólásszabadságra vonatkozó joganyaga (különösen a feszületégetéssel kapcsolatos *Virginia v. Black* ügy) milyen kiemelkedő szerepet játszik e téren. Ennek további vizsgálata céljából bemutatom a Legfelső Bíróság által a közelmúltban elbírált – a gyászszertartások alatti megbotránkozást keltő megnyilvánulásokra vonatkozó – *Snyder v. Phelps* ügyet.¹² Végezetül általános észrevételeket teszek a szimbólumokkal kapcsolatos megbotránkozató megnyilvánulásokra vonatkozó négy megoldási lehetőséggel kapcsolatban, arra a végkövetkeztetésre jutva, hogy a társadalom által megbotránkoztatónak tartott (különösen világi) szimbólumok esetén általában kivételekkel enyhített általános tilalmakkal, vagy súlyosbító körülményeket előíró követelményekkel találkozunk.

2.1. Általános tilalom

Az első lehetőség tehát az általános tilalom alkalmazása *a)* a megbotránkozást keltő szimbólumokkal vagy *b)* a valamely csoport vagy a társadalom számára fontos szimbólumot becsmélő aktusokkal szemben. E tilalmak alkalmazását az támasztja alá, hogy a szimbólum (vagy az az elleni támadás) megbotránkozató jellege – tekintettel az adott társadalmi kontextusra – egyértelmű. Clarence Thomas bíró e gondolatmenetet fejtette ki a *Virginia v. Black* ügyben hozott ítélethez csatolt különvéleményében, ami szerint – tekintettel a Ku-Klux-Klan több mint egy évszázadon át tartó, az afrikai-amerikai polgárok ellen irányuló terrorjára – a lángoló feszület csupán egy dolgot jelenthet.¹³ E megközelítés szerint a Korán (vagy Mohamed) kritikája mindig a muzulmánok elleni sérelemnek, a holokauszt tagadása mindig antiszemita cselekménynek, a vörös csillag használata pedig mindig a magyarországi kommunista rendszer áldozataival szembeni tiszteletlenségnek minősül.

¹¹ Geert Wilders ítélet, BQ:9001 Rechtbank Amsterdam, 2011. június 23. E tanulmányban a bírósági dokumentumok angol nyelvű fordítására támaszkodtam.

¹² *Snyder v. Phelps*, 562 US 131 SCt 1207 (2011).

¹³ *Virginia v. Black* i. m. (7. lj.) 376. (Thomas bíró különvéleménye.)

A holokausztagadás tilalmának számos változata ezt a példát követi. A francia Gayssot-törvény 1990-ben jogellenessé tette a nemzetközi bíróság által népiirtásnak minősített cselekmények kétségbe vonását, négy évvel később Németország is törvényben tiltotta meg a holokauszt tagadását vagy elbagatellizálását. Korábban a magyar jog is e formában tiltotta a szélsőséges politikai szimbólumok használatát. Az általános tilalom alkalmazásának két oka van. Egyfelől az ilyen jellegű tilalmak gyakran a megbotránkoztató szimbólumok (vagy az azokra vonatkozó megnyilvánulások) kezelésére a gyűlöletbeszéd hagyományos szabályozása keretében képtelen jogrend hibáinak orvoslását szolgálják. Németország például arra válaszként fogadta el a holokausztagadás tilalmáról szóló jogszabályt, hogy a Szövetségi Legfelső Bíróság egy ítéletében a 'puszta' holokausztagadást önmagában véve nem tekintette gyűlöletre uszításnak.¹⁴ Hasonlóképpen, a francia Gayssot-törvény célja legalábbis részben az volt, hogy választ adjon a tagadók más jogszabályok – köztük a történelemhamisítás magánbüncselekménye – alapján történő vád alá helyezésével kapcsolatban felmerülő problémákra.¹⁵ Ez arra utal, hogy a társadalom csak akkor alkalmaz általános tilalmakat, ha arra „jó oka van” (azaz a hagyományos tilalmak kudarcot vallottak).

Az általános tilalom alkalmazási körét azonban nem szabad túlértékelni. A legszélesebb körben alkalmazandó általános törvényi tilalom sem terjed ki a keresztégetés, illetve a vörös csillag használatának, vagy a holokausztagadás minden esetére. A megbotránkoztató szimbólumokra vonatkozó legtöbb tilalom kivételt tesz például az oktatási vagy művészi célú felhasználással kapcsolatban. A korábbi magyar Btk. 269. §-a például a horogkereszt, a nyilaskereszt és a vörös csillag használatának tilalma alól kivételt tett az oktatási, művészi, tudományos, vagy tájékoztatósi célú használat esetén. Hasonló kivételek vannak érvényben az Egyesült Államokban az álarcos demonstrációkra vonatkozó tilalmak esetén is.¹⁶ Ráadásul e jogszabályok érvényesülése a bíróságok értelmezésétől is függ, így a büntetőeljárások során gyakran érvényesül az ártatlanság vélelme. Georgia állam másodfokú bírósága például nem állapította meg az álarctilalmat kimondó jogszabály megszegését, amikor egy bohócruhába öltözött férfi megijesztett egy gyermeket.¹⁷ Hasonlóképpen, a francia bíróság egy esetben megállapította, hogy a Gayssot-törvény nem vonatkozik az alábbi felirattal ellátott szórólapra: „Auschwitz: 125 000 halott.”¹⁸

Ugyanakkor van két alapvető nehézség az általános tilalmakkal kapcsolatban. Az egyik a lavina-effektus: ha egyes szimbólumok esetén érvényesíthető az általános tilalom, hol húzzuk meg a határt? Ez a kérdés merült fel Franciaországban is, ahol csupán egyike az elmúlt húsz év-

¹⁴ NJW (1994): 1421 (BGH, 1994. március 13.). Lásd még: Robert A. KAHN: *Holocaust Denial and the Law: A Comparative Study*. New York, Palgrave Macmillan, 2004. 20–22.

¹⁵ Különösképpen a Faurisson ellen történelemhamisítás miatt indított magánvádas eljárás alapján 1983-ban hozott, a vádlónak igazat adó ítélet elutasította, hogy „komolytalannak” minősítse Faurisson 'tudományos' elméleteit, azonban elmarasztalta őt azért a módért, ahogyan álláspontját kifejtette. Lásd KAHN i. m. (14. lj.) 37.

¹⁶ Georgia állam álarcviselelésre vonatkozó tilalma kivételt tesz az ünneplés, sportesemények és színházi előadások részeként viselt álarcok esetén. Lásd GaStatAnn 16-11-38 (b)(1)–(3).

¹⁷ *Daniels v. State*, 448 SE2d 185 (Ga 1994).

¹⁸ Az ügy bemutatását lásd KAHN i. m. (14. lj.) 114. A bíróság felmentette a vádlottat, annak ellenére, hogy a bíróság elismerte, hogy legalább 800 ezer ember halt meg Auchwitzban.

ben elfogadott számos „emlékezet-törvénynek” a holokauszttagadással kapcsolatos.¹⁹ Ha a holokauszttagadás valójában az antiszemitizmust kifejező képes beszéd, akkor vajon milyen üzenetet küldhet az örmény népirtás tagadása? Vajon a válasz erre a kérdésre attól függ, hogy hol teszik fel a kérdést? Lehetséges, hogy az örmény népirtás tagadása egészen eltérő jelentést hordoz Törökországban, Franciaországban (ahol jelentős örmény emigráns közösség él), illetve Dániában (amely országnak láthatóan semmilyen kapcsolata sincs az örmény népirtással)? Hasonló gondolatok merülnek fel a vörös csillag esetén. Lehetséges, hogy az 1956-os magyar forradalom leverése olyan jelentést adott a vörös csillagnak, ami más – akár korábban szintén szovjet elnyomás alatt álló – országokban hiányzik.

Jóllehet az általános tilalmak alkalmazásával kapcsolatban felmerülnek gyakorlati nehézségek (amelyek a holokauszttagadás tilalmára vonatkozó európai normát kialakító 2008-as kerethatározat kapcsán is nyilvánvalóvá váltak), e nehézségek – elvben – országspecifikus és eseti alapú megközelítés alapján megoldhatók. Ugyanez azonban kevésbé mondható el a második – különösen vallási szimbólumokkal kapcsolatban felvetődő – aggálllyal kapcsolatban, ami szerint a megbotránkoztató szimbólumok általános tilalma korlátozza a fontos közéleti kérdésekről folyó vitát.

A fenti aggályok merültek fel az elmúlt évek során azon vitákban, amelyek a többségében muzulmán országok azon javaslata körül alakultak ki, hogy szükséges lenne egy globális normát kialakítani a vallások becsmérése ellen.²⁰ E vita időnként 'civilizációk harca' jellegű felhangot is kapott, mivel a nyugati országok a feltételezett iszlám behatással szemben kiálltak a szekularizmus és a vallási meggyőződés megsértéséhez való jog védelmében.²¹ Ehhez társul még a félelem, hogy az Iszlám Országok Szervezete felé tett bármilyen engedmény a (gyakran drákói szigort megvalósító) blaszfémia-törvények szigorú alkalmazását fogja ösztönözni a muzulmán országokban.

Ugyanakkor teljesen jogos az az aggály, hogy a vallási szimbólumok becsmérésére vonatkozó átfogó tilalom korlátozná a vallási kérdésekről folyó vitát. A valamely vallást kritizáló kijelentések („az X rossz vallás”) kriminalizálása elméletileg nehezen határolható el a más vallás követői (vagy éppen ateisták) által tett észrevételek („szerintem az X helytelen” vagy „én történetesen nem hiszek az X-ben”) kriminalizálásától. E kérdésben a vallások becsmérésének kritikusai elméleti nehézséget tártak fel azzal a szélsőséges állásponttal kapcsolatban, hogy a szimbólumok használatát (vagy becsmérését) azért kell büntetni, mert azok mindig sérelmet okoznak az áldozattá váló csoportnak. Világos, hogy további elhatárolást kell tenni az áldozattá váló csoport ellen irányuló gyűlölködő kijelentések és a vallásra vonatkozó egyszerű megjegyzések között, legalábbis a vallási szimbólumok esetén. E megállapítás átvezet bennünket a skála következő pontjához.

¹⁹ A Gayssot-törvény mellett Franciaország törvényeket fogadott el az atlanti rabszolga-kereskedelemtől és a tengeren túli francia telepések cselekedeteiről, továbbá fontolóra vette az örmény népirtás tagadása kriminalizálásának lehetőségét is. Lásd még David FRASER: *Law's Holocaust Denial: State, Memory, Legality*. In: Ludovic HENNEBEL – Thomas HOCHMANN (szerk.): *Genocide Denials and the Law*. New York, Oxford University Press, 2011. 3–48.

²⁰ A vallások becsmérésével kapcsolatos vita bemutatásáért lásd Robert A. KAHN: *A Margin of Appreciation for Muslims, Viewing the Defamation of Religions Debate through Otto-Preminger-Institut v. Austria*. 5 *Charleston Law Review*, 2011. 401, 406–418.

²¹ Írország például a muzulmánoktól független ok miatt fogadott el a blaszfémiaival foglalkozó jogszabályt, amire válaszul a vallásnyilvánosság szabályozásának kritikusai a nyugati értékek elárulásával vádolták meg az íreket. Uo., 412–413.

2.2. A súlyosbító tényező követelménye

A második megközelítés alapján lehetséges kapcsolatot teremteni a szimbólum és az általa képviselt csoport között, de csak bizonyos súlyosbító körülmények fennállása esetén.²² A *Virginia v. Black* ügyben hozott ítélethez fűzött többségi indokolásban O'Connor bíró kifejti, hogy a kereszttegetés abban az esetben tiltható, ha azt a félelemkeltés szándékával teszik.²³ Más példával élve, a vörös csillag, a nyilas- és a horogkereszt használatának tilalmára vonatkozó új magyar szabályok csak akkor alkalmazandók, ha a szimbólumok megzavarják a nyugalmat és rendet.²⁴ Az új szabályok elfogadására azt követően került sor, hogy a magyar alkotmánybíróság megsemmisítette a valamennyi szélsőséges szimbólumra kiterjedő általános tilalmat.²⁵ A cél mindkét esetben a véleménynyilvánítás szabadsága és azon felismerés közötti egyensúly kialakítása, hogy a szimbólumok (vagy azok becsmérése) – bizonyos esetekben – sérthetik az ahhoz kapcsolódó csoportokat.²⁶

A kérdés tehát úgy merül fel, hogy miként azonosíthatjuk a sérelmet okozó helyzeteket. O'Connor bíró a félelemkeltésre irányuló szándékon alapuló mérce alkalmazását a korábbi *Watts v. United States* ügyre alapozta, amelyben a bíróság megállapította, hogy az államnak jogában áll fellépni a „valós fenyegetésekkel” szemben – amikor például valaki az Egyesült Államok elnökének életét fenyegeti.²⁷ Érdekes, hogy a *Watts*-ügyben 1969-ben született ítélet, ugyanabban az évben, amikor a bíróság a *Brandenburg v. Ohio* ügyben a lázító rágalmazás (*sedition libel*) bűncselekményét a közvetlenül jogellenes cselekményre uszító megnyilvánulásokra korlátozta.²⁸ Míg a *Brandenburg*-ügy az amerikai alkotmány első kiegészítése 'abszolutizmusának' jelképévé vált, a *Watts*-ügyben a 'valós fenyegetés' fogalmára helyezett hangsúly jelzi, hogy a demokráciát illető militáns aggályok nem teljesen ismeretlenek az Egyesült Államokban.

A félelemkeltésre irányuló szándékon alapuló mérce O'Connor bíró általi használata segítséget nyújt az elhatárolással, a határvonal meghúzásával kapcsolatban. Enyhít például azon az aggályon, hogy a népirtás tagadásával kapcsolatos tilalmak alkalmazása hivatalos, állam által teremtett igazságok kialakulásához vezetne, és jelzi, hogy a vörös csillag, a horog- vagy a nyilaskereszt használata bizonyos körülmények között ártalmatlan lehet. Másfelől, a holokauszttagadás tilalma esetén az is lehetséges, hogy a félelemkeltésre (vagy nyugalom megzavarására) irányuló szándékon alapuló mérce szinte minden olyan cselekményre kiterjed, amelyeket a számos kivé-

²² Ez a megközelítés általános a gyűlöletbeszéd szabályozásában. A gyűlöltre uszítást érintő ügyekben például a holland bíróságok valamely „szélsőséges érzelmét”, „mély megvetést” és „ellenségességet” mutató „erősítő” körülményre utaló bizonyítékokat vizsgálnak. Wilders-ítélet i. m. (11. lj.) 4.3.1.

²³ *Virginia v. Black* i. m. (7. lj.) 358–363.

²⁴ A magyar országgyűlés elfogadta a horogkereszt és a vörös csillag nyilvános használatának korlátozására vonatkozó új szabályokat. *Associated Press*, 2013. április 22.

²⁵ IV/02478/2012 (határozat: 2013. február 23.).

²⁶ A revizionizmusra vonatkozó különös szabályok elfogadását megelőzően így vizsgálták a holokauszttagadás érintő ügyeket is.

²⁷ *Watts v. United States*, 394 US 705 (1969).

²⁸ *Brandenburg v. Ohio*, 395 US 444 (1969).

telleg alkalmazott általános tilalom is lefedne. Másként fogalmazva: ha valaki nem egészségügyi, biztonsági, sporttal összefüggő, vagy színházi célból visel egy Ku-Klux-Klan jellegű maszkot, akkor mégis miért teszi ezt?

A félelemkeltésre irányuló szándékon alapuló mérce legnagyobb előnye talán a vallási szimbólumokkal kapcsolatban érvényesül. Mint korábban láttuk, az általános tilalom alkalmazása esetén a vallással kapcsolatos bármely kijelentés a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályok hatálya alá eshet. Ezzel szemben egy további, a szándéokra vonatkozó követelmény alkalmazásával könnyebben különbséget lehet tenni az egyén saját meggyőződésével kapcsolatos kijelentések („Nem vagyok zsidó. Abban hiszek, hogy Jézus Krisztus az én Megváltóm”) és a gyűlölködő szándékkal tett kijelentések között („A zsidók ölték meg Jézust”). Felmerülnek azonban gyakorlati kérdések is. Mi volt Wilders szándéka, amikor a Koránt a *Mein Kampf*hoz hasonlította? Vajon a muzulmánokat akarta becsmérelni azzal, hogy a nácikhoz hasonlította őket? Vagy arra akarta felhívni a muzulmánokat, hogy utasítsák el a Korán azon részeit, amelyekkel Wilders nem értett egyet? Vagy valami egészen más volt a célja?²⁹

Ugyanez a logika alkalmazandó (és ugyanezen aggályok merülnek fel) más szimbólumok esetén is. A többségi véleményében O'Connor bíró példákat hoz a félelemkeltés szándéka nélkül végzett kereszttegetésre: megemlíti például, hogy kereszteteket égettek el 1940-ben a klán és a nácik által szervezett közös felvonuláson, amelyen a Klán két tagja kötött házasságot.³⁰ Itt láthatóan nem merült fel a félelemkeltésre irányuló szándék – hasonlóan ahhoz, ahogy a Heineken sörön látható vörös csillag sem a szovjet típusú kommunizmusra utal.³¹ Ezek esetében az a különbség, hogy az általános tilalom helyett itt az uszítás és megfélemlítés további követelményét alkalmazzák (ahogyan az Magyarországon történt, miután az Alkotmánybíróság 2013-ban megsemmisítette a szélsőséges szimbólumokra vonatkozó általános tilalmat).

Az O'Connor bíró által felhozott másik példa azonban kérdéseket vet fel. O'Connor bíró véleményében azt írja, hogy a Klán 1960-ban kereszteteket égetett az elnökjelölt Richard Nixon támogatása jeléül. Erre válaszul Nixon – maga is a polgári jogok támogatója – elhatárolódott a Klántól.³² Valójában mennyire egyértelmű itt a szándék jellege? Jóllehet a Klán ebben az eset-

²⁹ A *Wilders*-ügy anyagait olvasva az a benyomásom, hogy utalásai játékosak és érzéketlenek. Demagóg beszédekben gyakran kapcsolja össze a két könyvet, a cenzúra kontextusába helyezve azokat. Ha a *Mein Kampf*ot cenzúrázák, akkor a Koránt miért nem – egyúttal egy kacsintással és biccentéssel jelezve, hogy egyik könyvet sem kellene betiltani. Lásd Bruno WATERFIELD: Ban the Koran like *Mein Kampf*, Dutch MP says. *The Telegraph*, 2007. augusztus 9. Mások az ember szinte látja maga előtt a kacarászó Wilderst, amint azt mondja a *Spiegel* újságírójának, hogy a Koránban a *Mein Kampf*nál is több antiszemita fordulat van, pontosan tudva, hogy ezzel a kijelentésével milyen kínos helyzetbe hozza a német származású újságíró. Lásd Spiegel interview with Geert Wilders: 'Merkel is Afraid'. *Spiegel Online*, 2010. szeptember 11.

³⁰ *Virginia v. Black* i. m. (7. lj.) 356. A kereszttegetés történelmi jelentésével kapcsolatos vitát lásd Robert A. KAHN: Did the Burning Cross Speak? *Virginia v. Black* and the Debate Between Justices O'Connor and Thomas over the History of Cross Burning. 39 *Studies in Law, Politics and Society*, 2006. 75–90.

³¹ Ugyanakkor a hidegháború alatt a társaság vörös szegélyű fehér csillagra cserélte a Magyarországon értékesített sörökön elhelyezett logóját. Lásd Hungary: Swastikas, SS symbols legal to display as of May. *Romea.cz*, 2013. február 21. <http://www.romea.cz/en/news/hungary-swastikas-ss-symbols-legal-to-display-as-of-may>

³² *Virginia v. Black* i. m. (7. lj.) 356–357.

ben nem a környékre költöző afrikai-amerikai családot kívánta megfélemlíteni, azonban egy olyan, a védjegyévé vált szimbólum használatával kívánt részt venni a politikai folyamatban, ami számos emberben félelmet kelt.

E kérdésfelvetés rámutat a félelemkeltésre irányuló szándékon alapuló megközelítés egyik legfontosabb nehézségére: mikor tekinthető egy szimbólum (vagy a szimbólum elleni támadás) fenyegetőnek? Vajon az a körülmény teszi-e olyan vonzóvá O'Connor bíró példáját, hogy Nixon azonnal elhatárolódott a Klántól? Más lenne-e a helyzet, ha a keresztégetésre helyi választások folyamán került volna sor, ahol az egyik jelölt a Klán támogatására épít? Európai példákat véve: fokozódik-e a horogkereszt által jelentett veszély, ha a szélsőjobb egyetlen, a szavazatok 10–20%-át megszerző jelölt mögé sorakozik fel? Egy, a holland muzulmánok körében végzett felmérés szerint a holland muzulmánok több mint fele fél Geert Wilderstől³³ – vajon e körülményre tekintettel még fenyegetőbbnek tekintendő-e a Korán betiltására vonatkozó kijelentése, mint ha csupán kisebb erejű jelölt volna? Vagy magánember?

Felmerül továbbá a terhelt által felhozható védekezések kérdése. Mint látni fogjuk, az iszlámmal kapcsolatban tett számos kijelentése ellenére Geert Wilders (időnként) olyat is mondott, hogy önmagában véve semmi kifogása nincs a muzulmánok ellen, és vitába szállt bárkivel, aki arra utaló kijelentést tett, hogy az asszimilálódó muzulmánok a többi holland mellett csupán másodrendű polgárok volnának. Bár Wilders kevésbé barátságos megjegyzéseket is tett a muzulmánokkal kapcsolatban, az őt a csoporttal szembeni rágalmazás és gyűlöletbeszéd vádja alól felmentő amszterdami bíróság ezeket az érveket is figyelembe vette. Hasonlóképpen, a Mohamedről szóló képregénykockákat közzétevő Flemming Rose azzal indokolta tettét, hogy a képregények megjelenítése nem fenyegetésnek, hanem éppen arra utaló jelnek tekintendő, hogy a muzulmánokat befogadták a nemzeti szatírakultúrába.³⁴ Szükséges-e bármilyen jelentőséget tulajdonítani az ilyen jellegű érveknek a félelemkeltésre irányuló szándék értékelése során?

Végül pedig hogyan kellene alkalmazni a félelemkeltésre irányuló szándékon alapuló mérce-t akkor, ha a szimbólum – vagy annak tagadása – többféle jelentést hordoz? Vizsgáljuk meg az alábbi két esetet. Az első példa Magyarországról származik. Az elmúlt évtizedben az EJEB kétszer állapította meg a Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 10. cikkének sérelmét olyan esetekben, amikor kommunisták vagy baloldali pártok tagjai használták a vörös csillagot.³⁵ Védekezése során a vádlott Vajnai – a baloldali Munkáspárt elnöke, aki kabátjára tűzve viselte a vörös csillagot³⁶ – azzal érvelt, hogy a csillag nem kizárólag a kommunizmus jelképe,

³³ „A holland muzulmánok fele el kívánja hagyni az országot Wilders miatt”, *Radio Netherlands Worldwide*, 2009. június 29. A Marokkóból és Törökországból származó lakosok 57%-a különösen kellemetlenül érezte magát Wilders pártjának, a Politikai Szabadságpártnak (PVV) egyre növekvő népszerűsége miatt. A közvélemény-kutatásra a 2010-es választásokat megelőzően került sor, amikor is a PVV kilencről huszonnégyre növelte a holland parlamentben szerzett mandátumainak számát, és közvetett támogatást nyújtott a többségi koalíció számára.

³⁴ Lásd például ROSE: Why I Published those Cartoons. *Washington Post*, 2006. február 19. Az érvelés elemzésével kapcsolatban lásd Robert A. KAHN: Flemming Rose, the Danish Cartoon Controversy, and the New European Freedom of Speech. 40 *California Western International Law Journal*, 2010. 253.

³⁵ *Vajnai v. Hungary*, no. 22629/06., 2008. július 8-i ítélet; *Fratanoló v. Hungary*, no. 29459/10., 2011. november 3-i ítélet

³⁶ *Vajnai v. Hungary* i. m. (35. lj.) 6. bek.

hanem általánosságban véve a szocializmus és a munkásosztály jelképe is.³⁷ E megfontolás volt az egyik ok, amely alapján az EJEB a vádlott javára határozott.³⁸ A vörös csillag többféle jelentésére tekintettel az adott tényállás alapján ez az eredmény indokolható volt, különös figyelemmel arra, hogy a csillagot viselő személynek nem voltak ismert totalitárius törekvései.³⁹

Vessük ezt össze a második példával. A hamburgi rendőrség 1995-ben letartóztatott néhány neonáci kötődésű fiatalot, akik az általuk használt telefonos üzenetrögzítőn azzal a felvétellel köszöntötték a telefonálókat, hogy Steven Spielberg Schindler listája című filmje segítette fenntartani az Auschwitz-mítoszt.⁴⁰ Az első- és másodfokú bíróság szerint ez a kijelentés nem sértette Németország új, a holokauszt tagadását vagy bagatellizálását tiltó szabályait, mivel az 'Auschwitz-mítosz' kifejezést számos más összefüggésben is használták – többek között zsidók és holokauszt-túlélők annak kifejezésére, hogy hogyan élnek vissza a holokauszttal a nyilvános vitákban. A német bíróság annak ellenére jutott erre a döntésre, hogy a telefonálók vélhetően nem abban az értelemben használták a kifejezést, amiben a zsidók vagy a holokauszt-túlélők.⁴¹

Mindkét esetben a többféle jelentés lehetősége miatt kerülhette el a terhelt a büntetőjogi felelősség megállapítását. Az *Auschwitz-mítosz* ügyben azonban úgy tűnik, a terhelt nem a második, nem-törvénysértő értelemben használták a kifejezést. Az itt javasolt megoldási mód a kontextust fokozottan figyelembe vevő eseti mérlegelés. A fokozást (például a félelemkeltésre irányuló szándék meglétét) megkívánó követelmények alkalmazása nem oldja meg teljesen az elhatárolás, a határvonal meghúzásának nehézségeit, azonban az általános tilalomnál szélesebb körű véleménynyilvánítást tesz lehetővé, és jobban megfelel a gyűlöletbeszédre vonatkozó hagyományos szabályozásnak. Ugyanakkor nem küszöböl ki minden kétséget sem, ami átvezet minket a skála következő pontjára.

2.3. A védelem korlátozása a szimbólum által képviselt csoportra

E megközelítés azon az elgondoláson alapul, hogy a büntetőjogi szankciókat a valamely csoportot közvetlenül célzó megnyilvánulásokra kell korlátozni. Lényegében ezt a megközelítést alkalmazta az amszterdami bíróság, amikor felmentette Geert Wilders holland politikust a

³⁷ Uo., 35–36. bek.

³⁸ Uo., 54–55. bek. A bíróság a magyar jogot okolta azért, hogy nem tett különbséget a vörös csillag elfogadható és elfogadhatatlan használatá között, és megjegyezte, hogy további jogszabályok is rendelkezésre állnak arra az esetre, ha a vörös csillag nyilvános felháborodást okozna.

³⁹ Uo., 56. bek. A bíróság megjegyezte azonban, hogy „számos országban szisztematikus terrort alkalmaztak a kommunista uralom megszilárdítása érdekében, és a »nyugtalanító« szimbólumok – így a vörös csillag – felkavarhatják az áldozatokat. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy „az ilyen érzelmek *önmagukban* nem lehetnek a véleménynyilvánítás szabadságának korlátai” (kiemelés tőlem – R. K.). A megfogalmazás nyitva hagyja a vörös csillagra és hasonló szimbólumokra vonatkozó szűkebb korlátozás lehetőségét. Hasonlóképpen, a *Fratanoló v. Hungary* ügyben az EJEB a magyar bíróságokat okolta azért, mert nem vizsgálták azt, hogy a kijelentés keltett-e félelmet – ez a megfogalmazás a *Virginia v. Black* ügyben hozott ítéletre emlékeztet. *Fratanoló v. Hungary* i. m. (35. lj.) 27. bek.

⁴⁰ Az interjút lásd KAHN i. m. (14. lj.) 77–81.

⁴¹ Ugyanattól a hálózattól származó más felvételek például jobboldali szlogeneket és az antifasisztákkal szembeni erőszakos fenyegetéseket tartalmaztak. KAHN i. m. (14. lj.) 77.

Fitna című filmje és a pártja győzelme esetén végrehajtandó lépésekkel kapcsolatban adott interjúk alapján felmerült gyűlöletbeszéddel és csoport rágalmozásával összefüggő vádak alól.

A *Wilders*-ügy kiváló vizsgakérdés lehetne a jogi egyetemeken, mivel Wilders számos olyan kijelentést tett, amelyek egy része közvetlenül említi a muzulmánokat („Komoly problémánk van a muzulmánokkal”), vagy a kontextusból következik, hogy a muzulmánokra vonatkozik („Mindenki alkalmazkodik a domináns kultúránkhoz. Aki nem, az már nincs itt. Kiutasítjuk.”).⁴² Más kijelentések a Koránra és az iszlámra vonatkoztak („a probléma alapja a fasiszta iszlám, Allah és Mohamed beteg ideológiája, ahogy az az iszlám Mein Kampfban le van fektetve”).⁴³

E kijelentések vizsgálata során a bíróság két dolgot tett. Először is, megkülönböztette a fasiszmussal és a nemzetiszocializmussal való összehasonlítást, mivel csak az utóbbi tartozott az amszterdami másodfokú bíróság által meghatározott vádak körébe – az ügyészség e bíróság utasítására emelt vádat Wilders ellen 2009-ben. E különbségtétel mutatja, hogy a nemzetiszocializmus Hollandiában igen érzékeny kérdésnek minősül,⁴⁴ ugyanakkor azt is jelzi, hogy a bíróság képes azonosítani az adott társadalomban megdöbbentésre, megbotránkoztatásra, vagy sérelem okozására képes szimbólumokat. E tekintetben a *Wilders*-ügyben hozott határozat megnyugtatóan szolgálhat azoknak, akik a szimbólumokkal (és az azok ellen tett kijelentésekkel) kapcsolatos általános tilalmakban rejlt nyitott és meghatározatlan lehetőségek miatt aggódnak.

Az eljáró amszterdami bíróság azonban nem állt meg itt, hanem még egy lépést tett. Felhasználva a gyűlöletbeszéd holland jogalkotási történetét és a legfelsőbb bíróság egy közelmúltbeli ítéletét (amelyben megállapította, hogy nem sérti a muzulmánokat az iszlámnak a rákhoz való hasonlítása), a bíróság előzetesen kizárta a Koránnal és az iszlámmal kapcsolatban tett kijelentések vizsgálatát. A csoport rágalmozása vádjának elutasításakor a bíróság így foglalta össze az ítéletet: pusztán az a körülmény, hogy egy vallással kapcsolatban tett felkavaró kijelentés sérti az érintett vallás követőit, a holland Legfelső Bíróság szerint nem elegendő ahhoz, hogy az adott kijelentések az emberek valamely csoportjával kapcsolatban vallásuk miatt tett kijelentésekkel egy elbírálás alá essenek.⁴⁵

Az eljáró amszterdami bíróság e következtetését alátámasztja Wilders saját ideológiája is, amely az iszlámra vonatkozó igen éles kijelentéseket a muzulmánokra vonatkozó, de sokkal inkább ambivalens kijelentésekkel vegyíti. Wilders például az Iránban élő „barátságos emberekről” beszélt, és kifejtette, hogy a vallással szemben van ugyan kifogása, de az emberekkel kapcsolatban nincsen, továbbá elmondta, hogy a muzulmánok, ha asszimilálódnának, „teljes értékű állampolgárok lennének, nálad vagy nálam egy milliméterrel sem kevesebbek”.⁴⁶ Ezek alapján a *Wilders*-ügyben hozott ítélet a második kategóriába tartozó határozatnak tűnhet, amelyben az

⁴² A megjegyzések a The pope is completely right. *Volksrant*, 2006. október 7-én megjelent interjúból származnak. Ezek listája a *Wilders*-ügyben hozott ítéletben is megtalálható.

⁴³ A kijelentés a vélemény 3. oldalán található.

⁴⁴ Wilders közszereplőként való felemelkedése versenyszínteret teremtett Wilders és ellenzéke között, ahol is mindkét fél igyekezett a másikat a nemzeti szocialista múlttal bemocskolni. Lásd például Robert A. KAHN: Who's the Fascist, Uses of the Nazi Past at the *Geert Wilders Trial*. 14 *Oregon Review of International Law*, 2012. 279.

⁴⁵ Wilders-döntés i. m. (11. lj.) 6.

⁴⁶ Ezek a Wilders 2006-os *Volksrant*nak adott interjújából származó idézetek a *Wilders*-ügyben hozott ítélet 10. oldalán szerepelnek.

iszlám ellen irányuló jelképes sérelem és a hétköznapi muzulmánok közötti kapcsolat megállapítása súlyosbító körülmény hiányában elmaradt. Ezen értelmezés alapján a *Wilders*-ügyben hozott ítélet megfelel az EJEB ítélkezési gyakorlatának, amely – az *Otto Preminger*-ügy óta – legalábbis valamelyest nyitott a gyűlöletbeszéd vallási eszmék és szimbólumok elleni támadás alapján történő üldözésére.⁴⁷

Ésszerűbbnek tűnik azonban szaván fogni a *Wilders*-ügyben döntést hozó bíróságot, az ítéletet pedig úgy tekinteni, hogy az a muzulmánokra vonatkozó kijelentésekre korlátozza a gyűlöletbeszédre és csoport elleni rágalmozásra vonatkozó holland szabályok alkalmazását. Amint azt a *Wilders*-ügy is mutatja, ez nem a gyűlöletbeszédre vonatkozó holland szabályok végét (ahogyan azt Wilders maga szeretné), vagy éppen egyfajta holland (vagy akár európai), az Első Alkotmánykiegészítés irányába tett elmozdulást jelez előre. Éppen elég gondot okoztak az amszterdami bíróságnak a *Fitna* című film, valamint Wilders 2007-ben a *Pers* lapnak adott interjújában tett kijelentések, amelyben felszólította az olvasókat, hogy „vonuljanak az utcákra”, és kijelentette, hogy „a konfliktus már zajlik, nekünk pedig meg kell védenünk magunkat”. Az utóbbi megjegyzés a „súlyos megfogalmazás” miatt „már a büntetőjogilag még éppen elfogadható kijelentések határára” esik.⁴⁸

A fentiekkel együtt a *Wilders*-ügyben hozott ítélet komoly megszorításokat hozna a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályok tekintetében – különösen, ha az minden szimbólumra alkalmazandó lenne. E megközelítés szerint a holokauszttagadás csak akkor minősülne gyűlöletbeszédnek, ha további kijelentések is megjelenének azt állítva, hogy a zsidók vagy cionisták kreálták az Auschwitz-hazugságot, vagy hogy abból előnyük származott. Hasonlóképpen nem lenne – gyűlöletbeszédként – tiltott a vörös csillag, a horog- vagy a nyilaskereszt, csak akkor, ha a holokauszt, a náci uralom vagy a szovjet elnyomás túlélőit a szimbólumokhoz kapcsoló további elemek jelennének meg. Bár ez az eredmény túlságosan korlátozónak tűnhet – különösen akkor, ha az adott események túlélői még életben vannak (mint a holokauszt, illetve a kelet-európai szovjet elnyomás túlélői) –, azonban ez a logikus következménye annak a követelménynek, hogy a gyűlöletbeszéd közvetlenül egy meghatározott csoport ellen irányuljon.

E logika azonban két problémát is felvet. Egyrészt gyakorlatilag lehetővé teszi a szélsőségeseknek, hogy közvetett támadásokat intézzenek célpontjaik ellen és ezáltal megkerülik a gyűlöletbeszédre vonatkozó jogszabályokat. Büntetlenül tagadhatják például a holokausztot akkor, ha ezzel egyidejűleg nem okolják a zsidókat a „holokauszt-hazugságért”. Az ilyen jellegű problémák azonban a határvonal meghúzásából adódnak – az eltökélt radikális mindig megtalálja a módját, hogy kódolva fejezze ki magát. Németország betiltotta a horogkeresztet – a neonácik válaszul bevezették az igen hasonló három ágú fehér, vörös és fekete keresztet.

Másrészt, bár vallási kontextusban megfelelőnek tűnhet különbséget tenni közvetlen és közvetett sérelem között, a különbségtétel a világi szimbólumok esetén problémásabbá válik.

⁴⁷ Egy ilyen az *I. A. v. Turkey* ügy, amelyben az EJEB fenntartotta egy irodalmi mű szerzőjével szembeni blaszfémia-vádatokat, mivel a *Forbidden Phrases* című mű az iszlám prófétája elleni aljas támadást tartalmazott. Az ítélet kritikájával kapcsolatban lásd Tarlach MCGONAGLE: An Ode to Contextualization: *I. A. v. Turkey*. *Irish Human Rights Law Review*, 2010. 237.

⁴⁸ Wilders-döntés i. m. (11. lj.) 14.

A modern társadalmakban a különböző vallású emberek gyakran igen közel élnek egymáshoz, ezért elvárható az emberektől, hogy tolerálják a vallásos nézeteikkel kapcsolatos negatív állításokat. Bizonyos értelemben minden nem-muzulmán vallású embernek elméletileg van valami negatív mondanivalója a muszlim vallásról. Ugyanez igaz a judaizmus, a katolicizmus, vagy az ateizmus tekintetében is. A tolerancia addig tart, amíg a vallásra vonatkozó negatív állítások a vallás követőire vonatkozó negatív állításokká nem válnak (például „A zsidók ölték meg Krisztust”).

A keresztégetés, a holokauszttagadás és a horogkereszt ezzel szemben mindenk előtt azért létezik, hogy negatív ítéletet fejezzen ki valamely csoporttal kapcsolatban. Ez akkor is igaz, ha szociológiai értelemben e szimbólumok alkalmanként a Klán tagjai, a náciok vagy a szovjet típusú kommunisták életviteléhez kapcsolódnak. Végző soron e szimbólumok lényege nem az igentelés vagy a megerősítés, hanem a rombolás. A holokauszttagadás és a vörös csillag tiltása gyakran abból a törekvésből ered, hogy megkíméljük a túlélőket attól, hogy újra és újra átéljék e szörnyű eseményeket. Ennek megfelelően a gyűlöletbeszédet tiltó társadalmak nem igazán várhatják el az áldozatoktól, hogy tolerálják az elnyomásukkal, szenvedésükkel vagy kiirtásukkal összefüggő szimbólumokat.

Azonban a gyűlöletbeszéd megragadása érdekében alkalmazott közvetlen kontra közvetett különbségtétel kudarca nem az egyetlen kritika e megközelítéssel szemben. Sőt, a komolyabb tiltakozás a vallási uszításra vonatkozó törvények ellen éppen a liberális ellenzők részéről érkezik, köztük Eric Barendtéről, aki aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a hit és hívő, illetve eszme és egyén közötti különbségtétel bizonytalan és instabil, ami a vallásokra vonatkozó megnyilvánulások széles körének kriminalizálásához vezethet.⁴⁹ Mint a következő részben láthatjuk, Barendt radikális megoldást javasol a vallási szimbólumok problémájára: azt, hogy teljes egészében zárjuk ki a vallási uszítás fogalmát a gyűlöletbeszéd szabályozása alól.

2.4. A szimbólumok által képviselt csoportok kizárása a gyűlöletbeszéddel szembeni védelemből

Vajon a holokauszt áldozatai a gyűlöletbeszédre vonatkozó jogszabályok által azonosítható és felismerhető csoportot alkotnak? Mi a helyzet a Ku-Klux-Klan vagy a magyarországi szovjet elnyomás áldozataival? Első pillantásra nyilvánvalónak tűnik a válasz ezekre a kérdésekre. A gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályok kiterjednek a holokausztot túlélő zsidókra (legalábbis annyiban, amennyiben kiterjednek a vallási uszításra, vagy amennyiben a zsidóságot etnikumnak tekintik). Hasonlóképpen, az amerikai büntetéskiszabási törvények faji csoportnak tekintik az afrikai-amerikaiakat.⁵⁰ Nem indokolja a gyűlöletellenes jogszabályok hatályának korlátozását az a tény, hogy a holokauszt-túlélők a holokauszt tagadása által jelképes sérelmet, az afrikai-amerikaiak pedig a lángholokauszt által speciális sérelmet szenvedhetnek.

⁴⁹ Eric BARENDT: Religious Hatred Law: Protecting Groups or Belief? 17 *Res Publica*, 2011. 41–53.

⁵⁰ Az Egyesült Államok nem tiltja a gyűlöletbeszédet, azonban lehetővé teszi a bíróságok számára, hogy szigorúbb büntetést szabjanak ki a rasszista indíttatású bűncselekményt elkövető személyek esetén. Lásd *Wisconsin v. Mitchell*, 508 US 476 (1993).

Pedig Barendt és támogatói pont ezzel érvelnek a vallások becsmérélséről szóló vitában a muzulmánokkal kapcsolatban. Megrettenve a muzulmán többségű országoknak egy olyan globális norma elfogadására irányuló erőfeszítéseitől, amely – az iszlámra alkalmazva – jelentősen csorbíthatja a vallási tárgyú vitákat, a középutas megoldásokat (azaz a súlyosbító körülmény követelményét, illetve a hit és hívő közötti különbségtétel lehetőségét) átugorva arra következtetésre jutnak, hogy a muzulmánellenes gyűlöletbeszéd nem ismerhető el, mivel a muzulmánok nem alkotnak etnikai vagy faji csoportot.

Gondolatmenetében Barendt kifejti, hogy a vallási csoportban való tagság – szemben az etnikai vagy faji csoportba tartozás megváltoztathatatlan jellegével – önkéntességen alapul.⁵¹ Következésképpen azok a muzulmánok, akik sértve érzik magukat a muzulmánokra vonatkozó negatív megjegyzések miatt, szabadon változtathatnak hitükön. Ezzel szemben a támadásnak kitett afrikai-amerikai vagy lengyel személyt végső soron faji vagy etnikai hovatartozása miatt éri a támadás.⁵²

Szociológiai kijelentésként a vallási csoportokra vonatkozó állítás vita tárgyát képezheti. A valláshoz hasonlóan a faj és az etnikum is társadalmilag létrehozott kategória. Az afrikai-amerikaiak bizonyos esetekben – és különösen a virtuális korban – megváltoztathatják a megjelenésüket és kulturális szokásaikat, hogy „fehérnek” tűnjenek. Ugyanakkor a Bangladesből érkező sötétbőrű muzulmánokat akkor is érhetik muzulmánellenes inzultusok, ha áttérnek a kereszténységre.⁵³ Ha az inzultusok vallási indíttatásúak is – például amikor egy zsidót a kipa, vagy egy muzulmán nőt a fejkendő viselete miatt ér támadás – nem kizárt, hogy a vallásos életmód feladására való képesség nem annyira „önkéntességen” alapul, mint azt a vallások becsmérélsére vonatkozó szabályok kritikusan gondolják.

A vallás önkéntességén alapuló nézet felvet azonban egy második, lényegesen komolyabb aggályt is. Amerikaként jól ismerem a *New York Times v. Sullivan* ügyben hozott ítélet indokolását, miszerint a nyilvános vita legyen korlátozástól mentes, kiterjedt, és széles körű.⁵⁴ Ha az aggály a gyűlöletbeszéd szabályozásának egészére vonatkozna, akkor Barendtnek és a vallásgyalázás-szabályozás más kritikusainak – a következetesség jegyében – a legtöbb gyűlöletbeszéd amerikai típusú védelmének elfogadása mellett kellene érvelnie (jóllehet, mint azt később bemutatom, ez nem annyira egyértelmű, mint amilyennek látszik).

Barendt és a hozzá hasonló kritikusok ehelyett a vallásos emberekre – különösen a muzulmánokra – nézve rendkívül lekezelő megjegyzéseket tesznek. Például Barendt, amikor a vallási uszításra vonatkozó jogszabályok kudarcának szükségszerűségéről értekezik, azt a kérdést teszi fel, hogy a muzulmánok különbséget tudnak-e tenni a nikáb vagy burka viselése elleni gyalázkodó támadás és az általában a muzulmánok ellen irányuló támadás között. Hasonlóképpen felteszi azt a kérdést is, hogy a katolikusok különbséget tudnak-e tenni a katolikus egyház elleni maró gúny és a katolikusok elleni gyűlöletbeszéd között.⁵⁵ Mivel a vallásos emberek Barendt

⁵¹ BARENDT i. m. (49. lj.) 45.

⁵² Uo., 46.

⁵³ Uo., 45. E tekintetben a muzulmánellenes nézetek sok szempontból hasonlítanak az antiszemitizmusra – amit Barendt egy kicsit nehezen dolgoz fel. A zsidóságot vallási helyett etnikai csoportként határozza meg.

⁵⁴ *New York Times v. Sullivan*, 376 US 254, 270 (1964).

⁵⁵ BARENDT i. m. (49. lj.) 49.

szerint erre nem képesek, ezért szerinte nincs is értelme különbséget tenni a vallási csoportok ellen irányuló gyűlöletbeszéd és a vallási témájú kérdésekről folytatott legitim vita között.⁵⁶

Barendt lényegében azt mondja, hogy a muzulmánok és a katolikusok nem tudják, hogy hogyan húzzák meg a határokat. Ez vélhetően gyakorlati jellegű kérdés. A dán képregénybotrányra reagálva a muzulmánok többféle választ is adtak, köztük vallási (hogy merészeli megsérteni a prófétát) és világi (a rajzokat a muzulmánok és más, nem dán származású személyek elleni támadássorozat részeként értelmező) válaszokat is. A vallási vonatkozású gyűlöletbeszédnek a „szentség védelme” szempontjából történő megközelítése helyett fordíthatjuk a figyelmünket az ilyen beszédnek a sérülékeny kisebbségi csoport tagjainak „szubjektív érzelmi világára” gyakorolt hatására is.⁵⁷

Ebben az esetben a – vallási tárgyú vagy más jellegű – gyűlöletbeszéd akkor büntetendő, ha „világosan és szándékosan személyek és csoportok ellen irányul azért, hogy mások örömeire vagy előnyére szükségtelen és ésszerűtlen társadalmi és politikai terhet rójon rájuk”.⁵⁸ Kiforratlansága ellenére ez a mérce azzal az előnnyel jár, hogy nem veszi igénybe a vallási tárgyú megnyilvánulások általános tilalmának lehetőségét annak indokál, hogy tiltsa a vallásos személyeket sértő megnyilvánulásokat. Hasonló mérce lenne alkalmazandó akkor is, ha valaki azért akarná kizárni a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályok köréből a zsidókat, mert fennáll annak a veszélye, hogy a holokauszttagadásra vonatkozó általános tilalmat vezetnek be, vagy a gyűlöletbűncselekményekre vonatkozó szabályok köréből az afrikai-amerikaiakat, mert attól tart, hogy a keresztégetésre vagy a Klán eszközeire vonatkozó általános tilalmat vezetnek be, vagy éppen az 1956-os forradalom túlélőire vonatkozó sértéseket az attól való félelemben akarná kizárni, hogy a magyar állam a kommunista jelképekre vonatkozó széles körű tilalmat vezethet be.

3. Egy amerikai megközelítés: a *Snyder v. Phelps* ügy

Ha azonban Barendtnek a vallási tárgyú gyűlöletbeszéd szabályozásával szembeni ellenkezése kevésbé a vallásról, és sokkal inkább a gyűlöletbeszéd szabályozásáról szól (amint erre utal az, hogy Robert Post nyilvános vitákra vonatkozó elméletére támaszkodik), akkor talán egy amerikai típusú, a legtöbb gyűlöletbeszéd számára a szabályozással szemben védelmet biztosító megközelítés alkalmazása lenne a megoldás.⁵⁹ A közelmúltban lezajlott *Snyder v. Phelps*⁶⁰ ügy azonban azt mutatja, hogy ez a megoldás sem oldaná fel szükségszerűen a határvonalak meghúzásával kapcsolatos nehézségeket. Az ügy vizsgálata ugyanakkor segítséget nyújt annak bemutatásában, hogy még a *Wilders*-ügyben eljáró holland bíróság álláspontja is milyen jelentős távolságra van a gyűlöletbeszéd szabályozására vonatkozó amerikai állásponttól.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Andrew F. MARCH: Speech and the Sacred: Does the Defense of Free Speech Rest on a Mistake about Religion? 4 *Political Theory*, 2011. 1–28, 4.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ BARENDT i. m. (49. lj.) 44.

⁶⁰ *Snyder v. Phelps* i. m. (12. lj.).

A *Snyder v. Phelps* ügy tényállása szerint a westborói baptista felekezet tagjai tüntetést tartottak egy amerikai katona temetése alatt, mivel szerintük az Egyesült Államokat az örök kárhozat fenyegeti többek között azért, mert eltűri a homoszexuális férfiakat és nőket. A korábbi évek során a felekezet tagjai több temetésen és hasonló szertartáson vettek részt e nézetüket kifejező táblákkal, ahogy tették azt Matthew Snyder temetésén is. A gyászszertartás helyszínétől mintegy kilencven méter távolságra elhelyezett, de a televízióban jól látható táblákon a következő feliratok szerepeltek: „Isten gyűlöli az USA-t/Hála Istennek szeptember 11-éért!”, „A papok fiúkat erőszakolnak meg” és „Isten gyűlöli a buzikat”.⁶¹

Az ügy folyamán felmerült az a kérdés, hogy a táblák „közüggyel” összefüggő véleményt fejeztek-e ki. Ha igen, akkor a *New York Times v. Sullivan* ügyben hozott ítélet szerint védelmet élveznek. Ezt az álláspontot képviselte a többségi véleményt megfogalmazó Robert főbíró,⁶² míg Alito bíró különvéleményt nyújtott be. Álláspontja szerint a kérdéses feliratok a Snyder-családra vonatkoztak, mivel azokat Matthew Snyder temetése alatt mutatták be. Alito bíró azt a kérdést is felvetette, hogy miért élvezne a jogsértő véleménynyilvánítás mentességet pusztán amiatt, hogy abba védelmet élvező megnyilvánulások is vegyülnek.⁶³

Az itt felvetett kérdések szempontjából a *Snyder v. Phelps* ügy két okból is jelentőséggel bír. Egyrészt a véleménynyilvánítás széles körű védelme azt mutatja, hogy a *Wilders*-ügyben a holland bíróság által alkalmazott közvetlen kontra közvetett megközelítés még mindig lefed számos, az Első Alkotmánykiegészítés alapján védelmet élvező megnyilvánulást. Ez annak ellenére így van, hogy – az indokolásnak a *Wilders* által a muzulmánokra tett megjegyzésekkel foglalkozó részében – a bíróság amerikai stílusú hangsúlyt fektetett a Hollandiába irányuló bevándorlással és a multikulturalizmussal összefüggő politikai vitára.⁶⁴ A *Wilders* politikusi jogállására vonatkozó hivatkozások ellenére a bíróság változatlanul azt vizsgálta, hogy a muzulmánokkal kapcsolatban tett kijelentései provokatívak vagy felforgatók voltak-e, és indulatosan voltak-e megfogalmazva. Ez jelentős mértékben eltér a *New York Times v. Sullivan* ügyben alkalmazott logikától, amely kizárólag a szándékosan hamis állításokat zárja ki a nyilvános vita köréből.⁶⁵

Másrészt, amennyiben az általános tilalomról a súlyosbító körülményre vonatkozó követelmény alkalmazására, majd a közvetlen kontra közvetett különbségtételre történő elmozdulás célja a határvonalak meghúzásának elkerülése volt, akkor a *Snyder v. Phelps* ügyben hozott határozat jól mutatja e törekvés hiábavalóságát. Még a *New York Times v. Sullivan* ügyben a szólásszabadság amerikai demokráciában betöltött központi szerepével kapcsolatban használt nagy ívű retorikai fordulatok sem akadályozták meg Alito bírót abban, hogy ellentmondjon Roberts főbírónak azt illetően, hogy a melegekkel, katolikusokkal és az Egyesült Államokkal összefüggésben egy magánjellegű gyászszertartáson elhelyezett sértő jelek nyilvános megnyilvánulásnak minősülnek-e. A szimbólumokkal operáló beszédaktusok nehéz értelmezési kérdéseket vetnek

⁶¹ Uo., 1213. bek.

⁶² Uo., 1217. bek.

⁶³ Uo., 1227. bek. (Alito bíró különvéleménye.)

⁶⁴ Az amszterdami bíróság nem diszkriminatív kijelentésként, hanem politikai jellegű javaslatként értékelte *Wilders* tervét, hogy kiutasítson minden muzulmán, aki nem asszimilálódik. *Wilders*-döntés i. m. (11. lj.) 11.

⁶⁵ *New York Times v. Sullivan* i. m. (54. lj.) 280.

fel. Bár bizonyos következtetéseket le lehet vonni abból, ahogy a különböző megközelítések az ilyen megnyilvánulásokat kezelik, mindazonáltal egyetlen értelmezési rendszer sem küszöbölheti ki az alapos és eseti vizsgálat szükségességét.

Ez a körülmény két szempontból is figyelmeztetésnek tekinthető. Egyrészt arra utal, hogy mindig is provizórikusak lesznek az arra irányuló erőfeszítések, hogy meghatározzuk a gyűlöletbeszéddel szembeni védelem közös európai ‘minimumát’. Továbbra is érvényes Ronald Dworkin híres mondása, miszerint a nehéz ügyek hibás törvényeket szülnek. Másrészt, és ez talán még lényegesebb, a *Snyder v. Phelps* ügyben meghúzott határvonalak talán hordoznak valami üzenetet a gyűlöletbeszédre vonatkozó európai szabályok (amerikai és más nemzetiségű) kritikussai számára, akik a jog világától elválaszthatatlan elhatárolások szükségességét ürügyül használják fel arra, hogy kikeljenek a gyűlöletbeszéd bizonyos formáinak szankcionálására irányuló európai döntés ellen.

4. Következtetés

Az egyes csoportokkal szemben sértő üzenetek közvetítésére alkalmas szimbólumokkal kapcsolatban négy lehetőséget vázoltam fel. Az első lehetőség az, hogy a társadalom a szimbólumokra (vagy az azokat sértő megnyilvánulásokra) vonatkozó általános tilalmakat vezet be; a második lehetőség egy korlátozottabb, súlyosbító körülményre (például a félelemkeltés szándékára) vonatkozó követelménnyel kiegészített tilalom bevezetése; a harmadik lehetőség a szimbólumra vonatkozó megnyilvánulások (ezek mindig védettek) és a szimbólum által képviselt emberekre vonatkozó megnyilvánulások (ezek szankcionálhatók) éles elhatárolása; végül a negyedik lehetőség a szimbólum létezésének felhasználása annak indokául, hogy a szimbólum által képviselt csoportot célzó gyűlöletbeszédet kivonjuk a szankcionálás alól.

A gyűlöletbeszédre vonatkozó vitában mind a négy álláspontnak vannak támogatói. Általánosságban véve azonban nagyobb hajlandóság tapasztalható a vallási kérdéseket nem érintő szimbólumok szankcionálására. Ennek részben az az oka, hogy a konkrét szimbólumokat (így a horogkeresztet, a vörös csillagot, vagy a lángoló keresztet) tiltó jogszabályokat könnyebb meghatározni, ráadásul azok várhatóan kevésbé korlátozzák a legfontosabb politikai megnyilvánulásokat, mint a vallási szimbólumok megsértésére vonatkozó általános tilalmak. Ez annak ellenére így van, hogy az istenkáromlásra vonatkozó modern jogszabályok a vallási szimbólum (vagy a szimbólum által megjelenített istenség) megsértésétől elmozdultak a hívőknek okozott sérelem szűkebb kategóriája felé.

A vallási szimbólumokra vonatkozó aggályok összhangban állnak a modern plurális társadalomban való léttel kapcsolatos várakozásokkal. Az ember számíthat arra, hogy találkozik más vallású emberekkel, akik vallásuk gyakorlásával szükségszerűen megkérdőjelezzik az ő hitét. Ez az oka annak, hogy az *Otto Preminger*-ügyben hozott ítélet korlátokat (súlyosbító körülmények) állapít meg azzal kapcsolatban, hogy egy szimbólum mikor büntethető. E korlátozások kizárólag akkor fogadhatók el, ha a vallási érzékenységekben okozott sérelem olyan fokú, hogy az már akadályozza a sértettet abban, hogy saját vallásos meggyőződését gyakorolja.⁶⁶

⁶⁶ Közvetlenül erre mutat rá az *Otto Preminger Institut* ügyben hozott ítélethez csatolt különvélemény, amely megpróbál szűkebb határt vonni a blaszfémia és a védett véleménynyilvánítás között. A különvélemény szerint a véle-

Ezzel szemben a szélsőséges tevékenységgel és a holokauszttagadással kapcsolatos szimbólumok tilalma már általánosabb, legalábbis Európában. Ennek két oka van. Egyrészt könnyebb az ilyen jellegű tilalmakat konkrét szimbólumokra korlátozni. Magyarország tiltja a vörös csillag használatát, Franciaország azonban nem. Hasonlóképpen, az Egyesült Királyság nem alkalmaz a holokauszttagadásra vonatkozó tilalmat, részben azért, mert a holokausztra nem ott került sor. Az ilyen típusú elemzés magyarázatot ad arra is, hogy miért a keresztégetés és az álarcos demonstráció (mindkettő a Ku-Klux-Klan hagyatéka) az az egyetlen terület, ahol az Egyesült Államok is tiltja a gyűlöletbeszédet.

Másrészt ezeket a tiltott szimbólumokat (horogkeresztet, vörös csillagot, lángoló keresztet, valamint a holokauszttagadást) az érintett társadalom gyakran a pusztítás és rombolás jelképeiként értelmezi. Thomas bírónak a *Virginia v. Black* ügyhöz fűzött különvéleményében használt fordulatával élve: ezeknek a szimbólumoknak csupán egyetlen jelentésük van. Míg az egyes embertől elvárható, hogy tolerálja a vallási jellegű inzultusokat (legalábbis, ha azokat nem kísérik súlyosbító körülmények), azonban nehezen várható el egy sérülékeny kisebbségi csoport tagjaitól, hogy tolerálják az elnyomás, uralom alá hajtás, vagy kiirtás jelképeit. Legalábbis ez a helyzet egy olyan társadalomban, amely elkötelezte magát a megbotránkozató megnyilvánulások egyéb formáinak megbüntetésére mellett.

Ez az aggály jelenik meg a gyűlölködő szimbólumok tilalmának visszavonására irányuló kérésekben is. Pierre Nora, a francia emlékezet-törvények egyik ellenzője például pusztán azért nem ellenzi a Gaysot-törvényt, nehogy ezáltal biztassa az antiszemita hangokat Franciaországban.⁶⁷ Hasonlóképpen lehetne amellett érvelni, hogy a szélsőséges jelképekre vonatkozó szabályok megsemmisítését követő esetleges jogalkotói tétlenség azt a benyomást kelthetné, hogy Magyarország nem lép fel a bal- és jobboldali politikai szélsőségekkel szemben.

Ezzel együtt, valamilyen mértékben korlátozni kell a megbotránkozást keltő szimbólumok tilalmát, nehogy az állam olyan viselkedést büntessen, amely sérti ugyan a jogszabályi előírásokat, azonban semmilyen sérelmet nem okoz a szimbólum által képviselt csoportnak. E korlátozást akár egyesével is ki lehet alakítani úgy, hogy az álarcos demonstrációkra, vörös csillagokra, vagy akár a horogkeresztre vonatkozó általános tilalmat az ártatlan felhasználásokra vonatkozó kivételekkel lazítjuk fel. Ha ehhez hozzáadjuk az egyes peres eljárások során felmerülő konkrét körülményeket is (amikor például a *Daniels v. State* ügyben a bíróság nem alkalmazta az álarcokra vonatkozó szabályt a bohócálarca), úgy egy meglehetősen tág korlátozást kapunk. Másik lehetőség, hogy az Egyesült Államok Legfelső Bírósága által a *Virginia v. Black* ügyben kijelölt utat követve, a jogsértés megállapításához valamely súlyosbító körülményre (például a félelemkeltés szándékára) vonatkozó kifejezett követelmény teljesülését követeljük meg.

ménnyilvánítás szabadságát csak akkor lehetne korlátozni, ha a cselekmény olyan mértékű visszaélést jelent, és olyan közel jut mások vallásszabadsághoz való jogának megtagadásához, hogy azzal megfosztja saját magát a társadalom általi toleranciához való jogától. *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, no. 13470/87., 1994. szeptember 20-i ítélet. (Palm, Pekkanen és Markarczyk bírók különvéleménye.)

⁶⁷ Pierre NORA: *History, Memory and the Law in France, 1990–2010*. A XXI. Nemzetközi Történettudományi Konferencián bemutatott tanulmány, Amsterdam, 2010. augusztus 23.

Bár az elvi megközelítések lényegesen eltérnek – számos összeválogatott kivétel kontra egy széles körű szabály –, a gyakorlatban mindkét megoldás ugyanarra az eredményre vezet: egy olyan jogrendszer létrejöttéhez, amely elismeri, hogy a szimbólumokra vonatkozó ártalmas megnyilvánulások sértethetik – bár nem szükségszerűen sértik – az egyes szimbólumok által képviselt csoportokat. Az Egyesült Államok Legfelső Bírósága által a *Virginia v. Black* ügyben hozott ítélet arra utal, hogy ez az álláspont még az Első Alkotmánykiegészítés abszolutista hazájában is élvez némi népszerűséget.

Normatív szempontból ez is ésszerű eredménynek tekinthető. Minden társadalomban vannak olyan (vallási vagy világi) szimbólumok, amelyek központi szerepet játszanak a társadalom egyes csoportjainak vallási, politikai és közösségi-világnézeti életében. A megbotrántoztató szimbólumok (illetve a megbecsült szimbólumok becsmérése) kárt okozhat. Szükség van tehát bizonyos korlátokra, még az Egyesült Államokhoz hasonló országokban is, amelyek a politikai megnyilvánulások széles köre számára védelmet biztosítanak. Az általános tilalmak – legalábbis azok szigorú érvényesítése esetén – felvetik a megnyilvánulások túlságosan széles körű korlátozásának veszélyét. Ezzel szemben a súlyosbító körülmény – például a félelemkeltésre irányuló szándék – középpontba állítása egyensúlyt teremt a véleménynyilvánításhoz való jog és a sérülékeny kisebbségi csoportok sérelemtől való megóvásának szükségessége között.

FORDÍTOTTA: IPSO JURE FORDÍTÓIRODA

A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA: REMÉNYI ÉDUA VÉNUSZ